

Ekofeminizem¹

Abstract

Ecofeminism

The author introduces us to the main ideas and theses of ecofeminism and compares it to other directions in social ecology. She emphasizes the differences in valuating recognized, productivist labor on one side, and non-recognized, meta-industrial labor of women, peasants, indigenous peoples and similar groups on the other side. The author shows that current paradigms create eco-systemic and embodied debt and calls for redirection into a regenerative and reproductive economy, which is also the focus of ecofeminist thought. The text is a translation of the author's contribution to the *Routledge Handbook of Ecological Economics* (Routledge, 2017).

Keywords: ecofeminism, reproduction, embodied debt, meta-industrial labour, value, commodification, policy, eco-system, metabolism

Ariel Salleh is one of the most prominent authors in the field of political ecology of our time. Her work is based on embodied materialism and focuses on the crucial importance of reproductive and regenerative labour for world systems. She lectured at numerous universities around the world. In 2018, she gave a speech at the international summer school of political ecology in Ljubljana. She is also a member of the international editorial board of OIKOS ČKZ. Web page: <http://www.arielsalleh.info/>.

Povzetek

Avtorica v prevodnem prispevku predstavi osrednja izhodišča in predpostavke ekofeminizma ter ga postavlja v razmerje do drugih usmeritev v socialni ekologiji. Poudarek je predvsem na razliki v vrednotenju pripoznanega, produktivističnega dela na eni ter nepripoznanega, metaindustrijskega dela žensk, kmetov, staroselk in podobnih skupin na drugi strani. Avtorica pokaže, kakšen ekosistemski in utelešeni dolg ustvarjata ti paradigmi, in poziva k usmeritvi v regenerativno, reproduktivno ekonomijo, ki je tudi v središču ekofeministične misli.

Ključne besede: ekofeminizem, reprodukcija, utelešeni dolg, metaindustrijsko delo, vrednost, poblagovljenje, upravljanje, ekosistem, metabolizem

Ariel Salleh je ena pomembnejših sodobnih avtoric s področja politične ekologije. V svojem delu, ki temelji na utelešenem materializmu, poudarja predvsem osrednji pomen reproduktivnega in regenerativnega dela za svetovne sisteme. Predavala je na številnih univerzah po vsem svetu, Ljubljano je kot gostja mednarodne poletne šole politične ekologije obiskala leta 2018. Prav tako je članica mednarodnega uredniškega odbora pri ediciji OIKOS IČKZ. Spletna stran: <http://www.arielsalleh.info/>.

¹ Besedilo je bilo izvorno objavljeno leta 2017 v zborniku *Routledge Handbook of Ecological Economics: Nature and Society*, na straneh 48–56. Avtorici ter uredniku zbornika Clivu L. Spashu se tovariško zahvaljujemo za dovoljenje za prevod in objavo.

Uvod

Ekološki feminizem je včasih razumljen kot veja socialne ekologije. To velja, kolikor ekofeminizem obravnava interakcijo družbenih in naravnih procesov. Vendar bi bilo napačno trditi, da ekofeminizem izhaja iz socialne ekologije, globoke ekologije ali ekomarksizma (Douai, 2017). Ekološki feminizem je *sui generis*; njegova prva premisa je, da so odnosi med družbo in naravo v prevladujoči globalni ekonomiji v temelju uspoljeni tako v materialnem kot ideološkem smislu. V tem pogledu naredi ekofeminizem metodološki kvantni skok onstran ustaljenih političnih okvirjev. Razlikuje se tudi od liberalnih in socialističnih feminizmov, saj se ti nekritično osredinjajo na doseganje enakosti. Ekofeministke se ne zavzemajo za enak kos neužitne torte. Njihova pozornost je v prvi vrsti usmerjena na pozitivne in negativne implikacije uspoljene razlike, šele nato pa se posvetijo enakosti, konceptu, ki zgolj krepi evrocentrične maskulinistične vrednote kot univerzalno normo. Spoštovanje načela različnosti kot kulturne avtonomije povezuje ekofeminizem in postkolonialne razmisleke. Če so bili okvirji, znotraj katerih so delovali liberalni in socialistični feminizmi, antropocentrični, je ekofeminizem usmerjen k *oikosu* in medsebojni povezanosti vsega življenja na Zemlji.

Zgodovinsko in geopolitično gledano je bil moški nadzor nad žensko plodnostjo ekonomski imperativ; ekofeminizem reflektira izkušnje žensk pri vsakodnevnem skrbstvenem delu. Na splošno ljudje, kadar delo vključuje reprodukcijo življenjskih procesov, najsi gre za metabolizem narave kot take ali človeških teles kot dela narave, zlahka spoznavajo ujemanje trajnostnosti in pravičnosti. Oskrba je proces poenostavitve živih metaboličnih transferjev z uporabo kompleksnih veščin in previdnostne etike. Tistim, ki so izpostavljeni temu empiričnemu dejstvu, je jasno, da so družbene in ekološke krize povezane s tekmujočimi uspoljenimi odnosi, vgrajenimi v politično ekonomijo mednarodnih institucij, ki jih krepi. Patriarhalna dominacija ima desetisočletno zgodovino – in kapitalistična modernizacija naredi malo, da bi to popravila.

Pretekle raziskave in metode

Ideološki dualizem

Ekofeminizem je kot politično gibanje in kritični diskurz vzniknil pred približno štirimi desetletji, vendar je zdaj literatura na to temo tako obširna,

da bomo predstavili le majhen izbor. Čeprav si ekofeministične ideje delijo ženske po vsem svetu, so v njihovih formulacijah regionalne razlike. Na primer v Nemčiji je Maria Mies leta 1986 podala materialistično analizo in anticipirala vznik konstrukta imperialnega načina življenja, ki je danes značilen za socialno-ekološko ekonomiko (Brand in Wissen, 2017). Po drugi strani so se ekofeministke v ZDA bolj opirale na orodja, značilna za kulturološko analizo. Kot je opazila Susan Griffin (1987), je bilo enačenje enega spola z javnim delovanjem in državljanstvom, drugega pa z naravo, za ženske poniževalno. Konvencionalno se patriarhalna hierarhija drugačenja začne pri ženskah ter pronica k otrokom, živalim, rastlinam, zraku, vodi, kamnom in staroselcem, je torej praksa objektiviziranja naštetih v vir in sredstvo. Na spolu utemeljena dominacija, ki jo je močno podpirala evrocentrična maskulina zavest, je služila kot paradigma političnega zatiranja. Zato je ekofeminizem hkrati feministična in ekološka politika. Ewa Charkiewicz (2009) je začrtala genealogijo pravno-politične podreditve žensk od klasične Grčije do ekonomistov čikaške šole. Silvia Federici (2019) je ugotovila, da so bila v času merkantilizma različna regenerativna dela žensk in temnopoltih sužnjev nepogrešljiva za akumulacijo kapitala, v delih Afrike pa še vedno živi lov na čarovnice, ki je sredstvo prisilnega ograjevanja območij, na katerih ženske tradicionalno pridelujejo hrano.

V zgodovini evropskih kolonialnih osvajanj so vladajoče elite zamenljivo uporabljale seksualne in rasistične metafore: tako ženske kot staroselci so bili opisani kot bližji naravi in nečisti; za eksotičnega orientalskega moškega so rekli, da je ženstven. Naturalizirani dualizem ideologije spola je skozi stoletja opravičeval družbeno marginalnost in t. i. manjvredne druge izkoriščal kot ekonomski vir, s čimer je močno škodil vsemu življenju na Zemlji. Ekofeministke so to naturalizacijo razkrile kot surovo racionalnost, katere namen sta dominacija in eksploatacija, s tem pa dekonstruirale različne patriarhalne fundamentalizme od islama do neoliberalizma. Carolyn Merchant (1980) je nastavila ogledalo maskulinističnemu značaju evropske razsvetljenske znanosti in mehanicistične medicine. Vadana Shiva (1989) je v študijah indijskih preskrbnih modelov lokalno trajnostno preskrbo staroselcev primerjala z opustošenjem, ki ga je povzročila kmetijska tehnologija v imenu zelene revolucije.

Danes ženske različnih etnij brez plačila ustvarjajo pogoje za pridelavo okoli dveh tretjin globalnega bruto domačega proizvoda (BDP). Hkrati predstavljajo tri četrtine revnih celotnega svetovnega prebivalstva in posedujejo zgolj en odstotek svetovne lastnine. Tabela 1 pokaže, da ta strukturiranost

po spolu deluje skozi dve vzporedni paradigmi: individualizirana monetizirana ekonomija (IME) in nedenarna ekonomija odnosov (NEO).² Druga materialno vzdržuje prvo, a je obravnavana kot sfera naravne, ne pa ekonomske dejavnosti. Enako kategorialno napako lahko opazimo pri Marxovem ekonomskem mišljenju in v sodobnih ekosocialističnih modelih (Douai, 2017). Medtem ko liberalne in socialistične feministke to diskrepanco razumejo kvantitativno, kot poraz načela enakosti, so ekofeministke pozorne tako na distributivno pravičnost kot na kvalitativni potencial za prihodnje široko družbeno prevrednotenje in prevzem vrednot, ki jih uteleša NEO. Omenjeni logiki produktivistične IME, ki nasprotuje regenerativnim in reproduktivnim miselnim stilom NEO, sta poudarek nadaljnje razprave.

Tabela 1: Dihotomija IME in NEO

Visoko vrednotena IME	Nizko vrednotena NEO
<i>homo economicus</i>	delo žensk
tržna vrednost	preživetje
osebno bogastvo	kolektivna recipročnost
delo, intelekt	telo, čustva
veščine, vnovčljivo znanje	občutki, modrost
za delo zmožni posamezniki	bolni, pomoči potrebni, stari, mladi
virji za izkoriščanje	ekosistemi, divjina
neomejena potrošnja	zadostnost

Vir: prilagojeno po Mellor, 2009: 253.

Odnosi reprodukcije

Za pojasnitev družbenih odnosov v prevladujoči produktivistični ekonomiji je ključno razumevanje načinov, na katere je (intimno utelešena) maskulinistična psihologija drugačenja in dualizma sublimirana, premeščena, udejanjena in institucionalizirana. Dejstvo, da so odnosi med družbo in naravo zgodovinsko uspoljeni, zahteva kritični razmislek o disciplinarni terminologiji. Ekomarksistični teoretik Burkett (2006) ima prav, ko pravi, da preveč ekonomistov trg obravnava kot črno skrinjico, ne uspe pa jim razložiti temeljnih produkcijskih odnosov, ki naravi pripisujejo menjalno vrednost. Kljub temu pa marksistična črna skrinjica obravnava načine, na katere so temeljna produkcijska razmerja odvisna od delovnega presežka, ki ga

² V angleškem izvirniku: *individualistic monetised economy (ME)* in *non-monetised relational economy (WE)* (op. ur.).

ustvarja izkoriščanje po spolu v skrbstveni, domači sferi. Kot protiutež kritiki produkcijskih odnosov ekofeministke poudarjajo žive organske reprodukcijske odnose ter zahtevajo temeljit in utelešeni materializem (Salleh, 1997).

Materialni proces, s pomočjo katerega človeška telesa prejmejo materijo (oziroma energijo) iz narave, jo prebavijo in naravi nekaj vrnejo, je znan kot metabolizem – med človeštvom in naravo. Foster (2000), ki sledi Marxu, trdi, da je vzrok globalne okoljske krize metabolična razpoka, ki sta jo v tej termodinamični vzajemnosti povzročila kapitalistična industrializacija in vzpon mest. Večina marksističnih razlag se ne približuje integralni socialni ekologiji. Njihovo zanimanje je omejeno na mezdnega industrijskega delavca, ki za delodajalca proizvaja presežno vrednost, za kar pa ne prejme mezde, ki bi zadovoljivo odražala čas, ki ga je vložil v izdelavo blaga; kolikor ta usmeritev vsebuje dualizem med človeštvom in naravo, poudarja zgolj družbeni dolg, ki ga ima en razred do drugega. V nasprotju s tem ekofeministični, utelešeni in materialistični pogled temelji na predpostavki, da obstaja tudi termodinamična ekstrakcija iz telesa delavca. Delovna teorija vrednosti zmanjšuje pomen te reproduktivne razsežnosti, pomanjkljivo pa obravnava tudi ekstrakcijo vrednosti iz narave.

Utelešeni materialistični ekofeminizem trdi, da morajo marksisti in drugi ekonomisti poleg uporabnih vrednosti prepoznati tudi metabolično vrednostno formo (Salleh, 2010; Odih, 2014). Presežna, kapitalistična menjalna vrednost je implicitno odvisna od uporabne vrednosti, ki nastaja v reproduktivnem, domačem sektorju, ki je praviloma spolno zaznamovan. Na globalnem severu je prav delo skrbstvenih delavk tisto, ki utelešene naravne metabolične cikle tudi varuje. Podobno delo kmetov ali nabiralk na globalnem jugu kaže, kako se ujemajo človekove potrebe in biološka rast (Via Campesina, 2007). Ti delavci, ki so si sicer kulturno zelo različni, imajo skupen nabor raznolikih ekonomskih veščin, v katerih se odraža sobivanje družbe in narave, ki je hkrati materialna, epistemološka in etična. Nemonetarizirane regenerativne dejavnosti tega, do zdaj neimenovanega metaindustrijskega razreda, v katerega spadajo skrbniki, kmetje in staroselke, so nujne za delovanje vsakodnevnega življenja in globalne ekonomije (Salleh, 1997). Edinstvenost njihovega delovanja pa je zmožnost zagotavljanja zadostne oskrbe brez entropije družbenega, utelešenega ali ekološkega dolga.

Utelešeni dolg

Ta analiza reprodukcijskih odnosov pokaže, zakaj sta tako biološki spol kot kulturno ospoljenje človeških teles strukturno relevantna za ekono-

mijo – in to kljub temu, da pri gospodinjskih opravilih sodeluje vedno več moških ter kljub vse izrazitejši emancipaciji LGBT oseb. Velika večina žensk v globalnem sistemu akumulacije je skozi spolno nasilje, fizično nadlegovanje in psihološke zlorabe prisiljena v poslušnost. Z materialnega vidika je podaljšek izčrpavanja in utelešenega dolga odsotnost nadomestila za oportunitetne stroške, ki jih imajo ženske, ko reproducirajo kapitalistično delovno silo. Na primer, Spitzner (2009) v poročilu o okoljski raziskavi, ki je bila opravljena za Evropski parlament, opozori, da imajo večino avtomobilov v lasti moški, ki pa jih uporabljajo zgolj za dnevni prevoz na delo in nazaj domov; na drugi strani ženske, ki opravljajo več neplačanih opravil, vezanih na nego, varovanje in vzgojo otrok, ter morajo vse te obveznosti usklajevati, za premikanje od enega kraja do drugega uporabljajo javni prevoz. Neto učinek tega je, da sicer ženske bolj varujejo ekosistem, vendar se to zgodi s prisilo ter hkrati pripomore k njihovi izžetosti in pomanjkanju časa. Utelešeni dolg prevzema različne oblike. V telo se vpisuje vedno, ko prebivalka Brazilije nese vodo navkreber v favelo, česar pogosto ne ustavi niti t. i. razvoj. Medtem ko mehanizacija ribištva v Kerali prinaša dobiček vaškim moškim, ženskam onemogoči dostop do običajnih najdišč hrane.

Potrošniška gospodarstva veliko bolj tvegajo revščino kot lokalno avtonomna prothrošnja.³ Poleg tega v ustaljene odnose med spoloma močno posegajo vpisi v zemljiške knjige, s katerimi naj bi se skupnosti modernizirale, bančna posojila in strukturne prilagoditve. Celo v Avstraliji, ki se trenutno⁴ sooča z neoliberalnimi varčevalnimi ukrepi, statistika kaže, da sta vsak teden dve ženski umorjeni zaradi alkoholizma in nasilja v družini. Med drugimi viri utelešenega dolga so nekatere tehnologije, katerih stranski učinki vplivajo na zdravje, na primer elektromagnetna radiacija v ozračju ali pesticid glifosat v vodi. Upravljanje posledic tega produktivističnega modela prelaganja stroškov (Kapp, 1978) je rutinsko prepuščeno neplačanim skrbstvenim delavkam. Spomnimo se na osamitev in stres, ki so mu bile podvržene staroselske babice z Marshallovih otokov med negovanjem otrok, ki so zaradi testiranja jedrskega orožja ZDA na skupnostni zemlji oboleli za rakom. Slepota za spolno zaznamovanost je pri kapitalističnih patriarhalnih oblikovalcih politik brezmejna. To kaže tudi primer zaščitenih območij, ki so jih ustanovili na Kostariki po Okvirni konvenciji Združenih narodov o klimatskih spremembah (*United Nations Framework Convention on Climate Change*

³ Prothrošnja (*prosumption*) je termin, s katerim označujemo, da je proizvajalec hkrati tudi potrošnik. Ekofeministke ga uporabljajo, ko govorijo o spektru različnih praks, od nekapitalističnih preživetvenih ekonomij na globalnem jugu do samoorganiziranih in ekološko samozadostnih dejavnosti na globalnem severu.

⁴ Tj. leta 2017, ki je leto izida zbornika, v katerem je bil objavljen pričujoči avtorčin prispevek (op. ur.).

– UNFCCC): z območij so preselili tam živeče družine, kar je ženske porinilo v urbano prostitucijo kot edini vir ekonomskega preživetja (Isla, 2015).

Medtem ko tako ekološko-ekonomski kot marksistični pojem izkoriščanja obravnavata neenako porazdelitev finančnih in energetskega virov, ekofeministični koncept utelešenega dolga poudarja neposredno fiziološko prilastitev človekove energije in dobrobiti. Nekateri ekološki ekonomisti bi lahko ugovarjali, češ da gre za moralistično branje, ki bolj pritiče fiziki ali ekonomiji (Hornborg, 2017). Odgovor ekofeministk je, da takšna sodba ne upošteva kritične refleksije prikritih maskulinih in evrocentričnih interesov, ki uokvirjajo konceptualni razvoj disciplin, kot sta fizika in ekonomija, vsebuje pa jo ekofeministična analiza.

Metaindustrijsko delo

Ekofeministke v zvezi z neenako razporeditvijo človeškega utelešenega dolga žensko gospodinjstvo opredelijo kot prispevek k ekonomiji z vnosom biološkega časa. Liberalne ekonomistke poudarjajo, da so ženske v danih okoliščinah osebno prikrajšane in marginalizirane, ker njihove reproduktivne delovne naloge potekajo počasneje kot kapitalistični čas. Tako je zato, ker se krožna logika regenerativnega skrbstvenega dela nanaša na ohranjanje, ne prekinjanje toka naravnih ciklov. Ekofeministke prav to opredeljujejo kot epistemološki temelj za odmik od imanentno ekonomskih zadev k bolj vseobsegajoči politični kritiki. Četudi se zdi, da so učinki reproduktivnega metaindustrijskega dela, dela, ki regenerira življenje, dela, ki ne deluje po produktivistični logiki, najsi je vezano na tradicionalno samooskrbno kmetovanje ali postmoderne permakulturne komune, majhni, se skozi takšno delo v resnici realizira najvišji cilj uravnoteženja ekonomske oskrbe in ekološke trajnosti.

Delavci reproduktivnega sektorja v zanje vsakdanjih dolgotrajnih pogajanjih za materialno preživetje že udeležujejo to, kar ekonomisti abstrahirajo kot kompleksno vrednotenje z multiplimi kriteriji in intergeneracijskim modeliranjem. Posebno matere v svojem delu tveganje nadomeščajo s previdnostjo, ravnotežje med viri in potrebami iščejo z iskanjem sinergij, razvoj pa redefiniirajo tako, da vključuje skrb za zdravje in trajnostnost. Ta utelešeni materializem je skladen z epistemologijo, ki temelji na interakcijah med družbo in naravo, vendar njen metaindustrijski status ostaja subliminalen – neprepoznan – tako v teoriji kot v javnih politikah. Namesto tega vlade in multilateralne agencije uvajajo izjeme in različne odklone vključujejo v prevladujoč model, ne da bi se jim bilo treba pri tem soočiti s specifičnimi potrebami dela, ki je biološko in družbeno reproduktivno. Marilyn Waring

(1987) v izčrpnih analizi neplačanega gospodinjanskega dela poda podrobno kritiko odnosov med spoloma, ki pod vprašaj postavlja postavke, ki se običajno upoštevajo pri ekonomskih izračunih. Njena analiza stroškov in koristi, vezanih na materino mleko, je velik izziv kapitalistični patriarhalni ekonomiki, ki temelji na kategoričnem zanikanju povezave med človeštvom in naravo.

Ocena stanja na izpostavljenih področjih analize

Poblagovljenje

Pozornost, ki jo namenjamo odnosom reprodukcije, izziva konvencionalne pristope k vrednotenju. Spolnostna perspektiva pokaže, da je razprava o vrednosti zaznamovana z nerefektiranim neskladjem med abstraktno, simbolično, monetizirano menjalno vrednostjo, ki zanemarja okoljske učinke, in prizemljenim termodinamičnim procesom dajanja pomena metabolični vrednosti (Salleh, 2010). Prva, tj. menjalna vrednost narekuje procese mednarodnega odločanja, vendar je abstrakcija vsega v denarne tokove v nasprotju z ekosistemskimi tokovi (Devictor, 2017); ekofeministke zato zavračajo poblagovljenje narave, njeno spremembo v predmet prodaje in špekulacij. Globalni establišment vlad, podjetij in agencij Združenih narodov, po novem ozaveščen o očiščevalnih močeh, ki jih imajo dejavnosti sonca, vode, rastlin in mikroorganizmov iz zemlje, živim organskim procesom pripisuje tržno vrednost, kar imenuje »plačilo za ekosistemske storitve« (PES) (Gómez-Baggethun, 2017). Trend poblagovljenja je eskaliral po vrhu Združenih narodov o okolju (*Earth Summit*) leta 1992, obljuba korporacij o zelenem biogospodarstvu pa je bila leta 2012 v središču agende Rio+20. Prav tako so bila monetiziranim tržnim rešitvam, kot je trgovanje z izpusti ogljikovega dioksida, prilagojena pogajanja na UNFCCC.

S tem povezana kapitalistična inovacija je Mehanizem za čisti razvoj (*Clean Development Mechanism*), ki ga največji svetovni onesnaževalci izkoriščajo kot vzvod za prepričevanje zadolženih držav, naj svoje gozdove žrtvujejo za ponore ogljika (Spash, 2010). Ekvadorske aktivistke so v nasprotovanju temu ideologijo fizikov, ki Zemljo razglašajo za uravnovešeni sistem, obrnile v zgodovinsko diagnozo, ki opozarja na neravnovesja družbenega sistema. Opozarjajo na petsto let trajajoče prisvajanje mineralov, lesa in semen, ki je globalni sever zadolžilo v razmerju do globalnega juga – in ne obratno. Če v fiktivno denarno vrednost vštejemo ekstraktivizem in s tem

metabolične degradacije krajin, je ekološki dolg nekdanjim kolonijam veliko večji od njihovih neplačanih posojil Svetovni banki (Bravo in Donoso, 2003). Farmaceutski patenti, ki temeljijo na znanju avtohtonih ljudstev o genetiki, so še en vidik ekološkega dolga geopolitičnemu obrobju. Onkraj tega izčrpana narava potem, ko jo kapital izropa in finančno ovrednoti, vstopi v digitalna omrežja finančnih špekulacij in tveganega kapitala.

Tehnike upravljanja

Razpon političnih tem, ki jih pokrivajo ekofeministični misleci in aktivistke, je velik: neoliberalni kapitalizem, militarizem, korporativna znanost, odtujitev delavcev, tehnologije reprodukcije, seksualni turizem, spolno nadlegovanje otrok, neokolonializem, rudarjenje, jedrsko orožje, prisvajanje vode in zemlje, krčenje gozdov, osvoboditev živali, genetski inženiring, podnebne spremembe, mitologije napredka. Rast je imanentna invazivni linearni logiki kapitalistične akumulacije; toda lažno povečevanje potreb s pomočjo oglaševanja ali optimistični ekološko-modernistični poudarek na učinkovitosti proizvodnje te dinamike ne uspe nasloviti. Raziskava SERI (2006) navaja, da je razlika v stopnji potrošnje med globalnim severom in jugom 10 proti 1. Torej ni dvoma, da bi politična usmeritev v ekološko zadostnost zahtevala občutno zmanjšanje izrabe virov v industriji oziroma odrast, kot so se izrazili D'Alisa in sodelavci (2019; Hausknost, 2017). Vendar pri tem nastane sociološki problem, saj bo tudi znanost, ki predlaga zmernejše trajnostne rešitve, ogrozila tovarniške delavke in vse zaposlene, katerih preživetje temelji na produktivizmu. In tako kot se politiki identificirajo z retoriko mednarodnega trga, se tudi akademiki identificirajo z odtujenimi metodologijami instrumentalnega uma. Orodja tega menedžerizma, ki pronica od zgoraj navzdol, so matematične formule, ki temeljijo na modelih vnosa in iznosa (*input-output models*), analizah pretoka materiala, kompleksnih sistemih, verjetnostnih porazdelitvah, teoriji odločanja, ekoloških storitvah, zelenem računovodstvu, milenijskih ekosistemskih ocenah, spremljanju tveganja in zmanjševanju negotovosti. Ob tem v nekaterih predelih še vedno vztrajajo maltuzijanski argumenti o rasti prebivalstva, ki služijo kot nadomestek za neosnovane spolne ali rasne predsodke.

Če tovrstnih materialno utelešenih, libidinalno nabitih uspoljenih stališč ne podvržemo analizi, filozofinje, politični teoretiki in ekonomistke zaidejo v esencialistično razmišljanje. Razprava o razlikah v regionalni potrošnji in njeno prevajanje v indikator ekološkega odtisa (Wackernagel in Rees, 1996) se zdita preprosta. A če v tej razpravi upoštevamo dimenzijo spola, vidimo, da je ekološki odtis žensk bistveno nižji kot ekološki odtis moških.

V kontekstu globalnega segrevanja so vzroki, učinki, rešitve in upravljanje podnebne krize uspoljeni – pa vendar vlade, multilateralne agencije in okoljevarstveniki prevladujočega toka ženskam pripisujejo enako stopnjo odgovornosti zanjo. Prav nasprotno, podobno kot večina revnega sveta nemalo žensk živi brez elektrike, ima omejen dostop do storitev in nima sredstev za energetske potratne avtomobile in razvedrila. Celo na globalnem severu ženske večinoma trošijo za dobrine, ki so nujne za zadovoljevanje osnovnih potreb in minljive.

Računovodenje narave, ki ga zagovarjajo Hawken in sodelavci (1999), je primer ekonomike, ki se ne meni za materialno utelešene družbene odnose, ki jo sploh omogočajo. Podobno Costanza (2007) predpostavlja, da lahko vladam zaupamo, da bodo delovale neodvisno od korporativnega sektorja – in v tem duhu predlaga, da bi z viri kot s skupnim upravljali politično vodeni odbori. V to upravljano skupno naj bi sodili atmosfera, voda, zračni valovi, družbena omrežja in kulture, kar imenuje osnovna sredstva. Ta poblagovljena, tehnokratska vizija je v navzkrižju z emancipatornim pomenom skupnjevanja (*commoning*) (Akbulut, 2017), ki ga prakticirajo avtonomna ljudstva globalnega juga, kjer so zemlja, zrak, ogenj, voda, rastlinstvo in živalstvo še vedno del skupnega upravljanja (Esteva in Prakash, 1998; De Angelis, 2003). Šola, ki v naravi vidi kapital, ne prepozna, da vrednotenje po linearnih kazalnikih pomeni epistemološko redukcijo biološke raznolikosti in tako izvaja nasilje nad krhkimi mrežnimi razmerji med materijo in energijo, ki so značilna za naravo. Nasprotno pa ekonomske prakse meta-industrijskih delavcev, kot so negovalci, kmetje in staroselke, temeljijo na praktičnosti, previdnosti in empirično preverjenih dejstvih, izpopolnjene pa so bile z upoštevanjem odzivov nanje.

Smernice za prihodnost

Maskulinistični odgovor na globalno okoljsko krizo, ki prevladuje v javnosti, vsebuje visokotehnološke inovacije, ki naj bi imele manjši okoljski odtis in bile ekonomsko učinkovite. Vendar produktivistična optimizacija pretoka materiala in energije v tej računici redko upošteva stroške vseh relevantnih procesov, kot so rudarjenje, taljenje, prevoz in odstranjevanje odpadkov, kaj šele da bi v enačbo vključila stroške utelešenega in ekosistemskega dolga. Natančen vpogled v vse te dejavnike pokaže, da so pričakovanja ekoloških modernistov glede trajnostnosti neuresničljiva (York in Rosa, 2003). Ekofeministke zato pozivajo k profesionalnemu pristopu pri izboljšanju in graditvi zmogljivosti, tako na globalnem severu kot na globalnem jugu. Družbena nasprotja, ki jih prinaša globalizacija, so komentirali tudi številni

ekološki ekonomisti; Norgaard (1994) tako meni, da modernost razpada, ekonomijo pa so s socialno ekologijo v splošnejšem pomenu povezovali tudi Max-Neef in sodelavci (1991), Latouche (1993), Joan Martínez-Alier in Ramachandra Guha (1997) ter Gowdy (1998). Marksistični ekonomisti, kot je Altvater (1998), so bili pomembni za historizacijo te razmeroma nereflektirane discipline.

Ali torej lahko človeštvo zadovolji svoje materialne in kulturne potrebe, ne da bi pri tem povzročilo ekološko opustošenje in proizvedlo v človeku utelešeni dolg? V obstoječih kapitalističnih patriarhalnih produkcijskih odnosih je odgovor zagotovo nikalen, saj sta poblagovljenje in kvantifikacija živega habitata sama po sebi destruktivna. Ekofeministke, za katere je kapitalistični sistem odraz tekmovalne maskulinnosti, zavračajo znanstveni redukcionizem, ki išče rešitve problemov v napredni tehnologiji; namesto tega dajejo prednost sinergičnim in prefigurativnim rešitvam ter poskušajo s poudarjanjem odnosov reprodukcije pomagati pri vzpostavitvi drugačne ekonomije. Z vseobsegajočo kritiko se postavijo nasproti kritiki, ki opozarja zgolj na notranje napake obstoječega sistema. V nasprotju z uveljavljenim akademskim načinom mišljenja utelešeni materialistični pogled s poudarkom na sicer spregledanem prispevku metaindustrijskega dela presega dualizem med ekonomijo in ekologijo. Tabela 2 prikazuje razmerja med I) ekološko ekonomijo, II) produktivistično ekonomijo in III) subliminalno reproduktivno ali metaindustrijsko ekonomijo, ki posreduje med njima.

Ta triangulacija, ki izpostavlja razmerja v resničnem življenju, razgalja lažni ideološki dualizem med ekonomijama, kjer je vrednotena le IME, NEO pa ostaja neovrednotena. Posledica slepote za metaindustrijski delavski razred je eksternalizacija: entropija prelaganja stroškov in dolgov na negovalke, kmete, staroselke, skratka, zapravljanje življenjske metabolične vrednosti. Ali bo nova generacija učbenikov pripomogla k vidnosti te edinstvene subliminalne paradigme?

Tabela 2: Subliminalna ekonomija

	Faza regeneracije	Faza produkcije	Faza reprodukcije
Akterji	zemlja, voda, flora, favna	podjetniki, mezdno delo	metaindustrijsko in gospodinjsko delo, kmetje, staroselci
Cilji	termodinamična kontinuiteta	akumulacija, moč, strukturne reforme	dobrobit, zado- stnost, kulturna av- tonomija

Logika	odnosnostna, poudarek na kroženju energije, biološki kompleksnosti	redukcioniistična, linearna, poudarek na vrednostnih papirjih	odnosnostna, poudarek na kroženju energije, biološki kompleksnosti
Vrednost	metabolična	menjalna	uporabna, metabolična
Strošek	/	Trikratna entropija: izkoriščanje presežnega dela izčrpavanje gospodinjanskega dela in dela kmetov degradacija naravnega metabolizma	/

Vir: prilagojeno po Salleh, 2010: 210–212.

Sklepne opombe

Ekofeministke zavračajo linearno logiko potrošništva in energijsko potratnega prostega trga; prednost dajejo ciklični ekonomiji, lokalno dejavni pri permanentni regeneraciji metabolizma, ki ga ustvarjata človeštvo in narava. A če sta preprostost in ekološka samozadostnost druga narava metaindustrijske preskrbe, ju le stežka najdemo v diskurzu gospodarja; pa vendar konferenca ISEE (*International Society for Ecological Economics*) iz leta 2007 v New Delhiju kaže, da morda le obstaja precedens za globoko strukturno kritiko. Kot o dogodku poroča Anna Chiesura (2007), je John Robert McNeill pozval kolege, naj črpajo iz zgodovine, da bo njihovo razmišljanje bolj prizemljeno in osredinjeno na konkretno; Arild Vatn je govoril o družbenopolitični ugnezenosti ekonomije in o potrebi po bolj vključujočih institucijah; Kancha Chopra je predlagala, naj se poudarek iz tehnološke učinkovitosti premesti na povsem novo razvojno paradigmo; Helmut Haberl je zahteval radikalno kvalitativno spremembo; Katriona McGlade pa je pozvala stroko, naj se osredini na vsakdanja življenja ljudi. Žal pa noben plenarni govorec na konferenci ni pripoznal, da so njihovi disciplinarni konstrukti, metode in obravnavani problemi v temelju spolno zaznamovani.

Argumenti ekofeministk temeljijo na materialističnih postavkah, ne na identitarni politiki. Po eni strani govorijo o družbeno konstruiranih institucijah, diskurzih, normah in praksah, po drugi strani pa njihova epistemologija temelji na izkušnjah metaindustrijskega dela. Posamezniki, ki imajo koristi

od obstoječega družbeno-ekološkega *statusa quo*, pogosto nočejo sprejeti verodostojnosti te nove razredne analize, četudi so politično ozaveščeni moški, zagovorniki sprememb in kritiki ideologij, ki so tudi spolnostno opis-menjeni in sposobni osebne refleksije, v preteklosti stališča ekofeministk podprli tudi v revijah, kot sta *Environmental Ethics* in *Capitalism Nature Socialism*.

V preteklosti je večina žensk na svetu opravljala delo negovalk; bile so delovna sila, ki zavzema ontološko točko, na kateri prevladuje vzajemnost med človeštvom in naravo. Enako velja za moške in ženske, ki so nominalno zunaj kapitala, kot so mali kmetje in prebivalke gozdnatih pokrajin postkolonialnih regij. Drugače kot tovarniške delavke ali uradniki, te kulturno raznolike skupine spremljajo naravne pretoke ter vzdržujejo ravnovesje med materijo in energijo. Celotna termodinamična mašinerija globalnega kapitala sloni na materialnih transakcijah, ki jih mediira delovna sila tega tihega metaindustrijskega razreda. Kadar so njena prizadevanja, ki jih zaznamujeta tudi spol in rasa, prezrta, se utelešeni dolg povečuje. Nasprotno pa edinstvena racionalnost metaindustrijske delovne sile omogoča ekonomsko preskrbo brez entropije socialnega, utelešenega ali ekološkega dolga.

Še več, ti akterji z dejanji, ki afirmirajo življenje ter omogočajo vzajemen, kompleksen razvoj, modelirajo alternative kapitalizmu. Raziskovalke, politične vodje in aktivisti, vključno s socialnimi ekologi, se morajo za uvid v to, kako se dopolnjujeta trajnostnost in pravičnost, učiti od žensk, kmetov in staroselk. To ni argument za to, da bi regenerativno delo postalo mezdno, ali za monetizacijo in spremembo metaboličnih funkcij narave v storitev. Takšno poblagovljenje daje neupravičeno priznanje spodletelemu mednarodnemu sistemu. Če ima življenje na Zemlji prihodnost, je ta neločljivo povezana z obvezo bogatih držav za odrast in črtanje dolgov ter s preusmeritvijo od porabe sredstev za vojaške namene k družbeni reprodukciji življenja. Ekofeministke se skupaj z učenjaki postrazvoja zavzemajo za bioregionalno avtonomijo, pravico vseh do zemlje ter ljudsko suverenost nad zemljo, hrano, vodo in energijo. Medsebojno povezani pojmi utelešenega dolga, metaindustrijskega dela in regenerativne ekozadostnosti bodo strateške kategorije na prehodu iz modernističnih patriarhalnih iluzij nadzora.

Literatura

Akbulut, Bengi (2017): Commons. V *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*, C. L. Spash (ur.), 395–403. London in New York: Taylor in Francis.

- Altvater, Elmar (1998): Global Order and Nature. V *Political Ecology: Global and Local*, R. Keil in dr. (ur.), 19–44. London: Routledge.
- Bravo, Elizabeth in Aurora Donoso (2003): *Ecological Debt. Accion Ecológica*. Ecuador.
- Brand, Ulrich in Markus Wissen (2017): The Imperial Mode of Living. V *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*, C. L. Spash (ur.), 152–161. London in New York: Taylor in Francis.
- Burkett, Paul (2006): *Marxism and Ecological Economics*. Leiden: Brill.
- Charkiewicz, Ewa (2009): Who is the “He”, of He Who Decides in Economic Discourse? V *Eco-Sufficiency & Global Justice: Women Write Political Ecology*, A. Salleh (ur.), 66–86. London: Pluto Press.
- Chiesura, Anna (2007): Ecological Economics for What? *International Society of Ecological Economics Newsletter*, januar: 9 – 11.
- Costanza, Robert (2007): Review of Peter Barnes’ Capitalism 3.0. *Nature* 446: 613–614.
- D’Alisa, Giacomo, Federico Demaria in Giorgos Kallis (ur.) (2019): *Odrast: Besednjak za novo dobo*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- De Angelis, Massimo (2003): Neoliberal Governance, Reproduction and Accumulation. *The Commoner* 7: 1–26.
- Devictor, Vincent (2017): The Biophysical Realities of Ecosystems. V *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*, C. L. Spash (ur.), 119–128. London in New York: Taylor in Francis.
- Douai, Ali (2017): Ecological Marxism and Ecological Economics: From Misunderstanding to Meaningful Dialogue. V *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*, C. L. Spash (ur.), 57–66. London in New York: Taylor in Francis.
- Esteva, Gustavo in Madhu Suri Prakash (1998): *Grassroots Postmodernism*. London: Zed Books.
- Federici, Silvia (2019): *Kaliban in čarovnica: Ženske, telo in prvotna akumulacija*. Ljubljana: Sophia.
- Foster, John Bellamy (2000): *Marx’s Ecology: Materialism and Nature*. New York: Monthly Review.
- Gómez-Baggethun, Erik (2017): Ecosystem Services. V *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*, C. L. Spash (ur.), 445–453. London in New York: Taylor in Francis.
- Gowdy, John (ur.) (1998): *Limited Wants, Unlimited Needs*. Washington, DC: Island Press.
- Griffin, Susan (1978): *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*. New York: Harper.

- Hausknost, Daniel (2017): Degrowth and Democracy. V *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*, C. L. Spash (ur.), 457–466. London in New York: Taylor in Francis.
- Hawken, Paul, Hunter Lovins in Amory Lovins (1999): *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. London: Little Brown.
- Hornborg, Alf (2017): Political Ecology and Unequal Exchange. V *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*, C. L. Spash (ur.), 39–47. London in New York: Taylor in Francis.
- Isla, Ana (2015): *The Greening of Costa Rica*. Toronto: University of Toronto Press.
- Kapp, K. William (1978): *The Social Costs of Business Enterprise*. Nottingham: Spokesman.
- Latouche, Serge (1993): *In the Wake of the Affluent Society*. London: Zed Books.
- Martínez-Alier, Joan in Ramachandra Guha (1997): *Varieties of Environmentalism*. London: Earthscan.
- Max-Neef, Manfred, Antonio Elizalde in Martín Hopenhayn (1991): *Human Scale Development*. New York: Apex.
- Mellor, Mary (2009): Ecofeminist Political Economy and the Politics of Money. V *EcoSufficiency & Global Justice: Women Write Political Ecology*, A. Salleh (ur.), 251–267. London: Pluto Press.
- Merchant, Carolyn (1980): *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. New York: Harper.
- Mies, Maria (1986): *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*. London: Zed Books.
- Norgaard, Richard B. (1994): *Development Betrayed*. New York: Routledge.
- Odih, Pamela (2014): *Watersheds in Marxist Ecofeminism*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Salleh, Ariel (1997): *Ecofeminism as Politics: Nature, Marx, and the Postmodern*. London: Zed Books.
- Salleh, Ariel (2010): From Metabolic Rift to “Metabolic Value”: Reflections on Environmental Sociology and the Alternative Globalization Movement. *Organization & Environment* 23(2): 205–219.
- SERI (2006): *Environment and Innovation*. Report by the Sustainable Europe Research Institute, UN University, and Finland Futures Research Centre, Vienna.
- Shiva, Vandana (1989): *Staying Alive: Women, Ecology, and Development*. London: Zed Books.
- Spash, Clive L. (2010): The Brave New World of Carbon Trading, *New Political Economy* 15(2): 169–195.

- Spitzner, Meike (2009): How Global Warming is Gendered: A View from the EU. V *EcoSufficiency & Global Justice: Women Write Political Ecology*, A. Salleh (ur.), 218–229. London: Pluto Press.
- Via Campesina (2007): Small Scale Sustainable Farmers are Cooling Down the Earth. *La Via Campesina, International Peasant's Movement*, 9. november. Dostopno na: <https://viacampesina.org/en/small-scale-sustainable-farmers-are-cooling-down-the-earth/> (20. maj 2020).
- Wackernagel, Mathis in William Rees (1996): *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*. Gabriola Island, BC: New Society.
- Waring, Marilyn(1987): *Counting for Nothing*. Sydney: Allen & Unwin.
- York, Richard in Eugene A. Rosa (2003): Key Challenges to Ecological Modernization Theory: Institutional Efficacy, Case Study Evidence, Units of Analysis, and the pace of Eco-Efficiency. *Organization & Environment* 16(2): 273–288.